

MEZINÁRODNÍ VZTAHY A POLITICKÁ VĚDA

Alexandr Ort

Od uveřejnění článku, který se pod názvem „Politická věda — ano či ne?“, zabýval v *Nové myslí* č. 5/1965 některými problémy mezinárodních vztahů a politické vědy, již uplynul téměř rok. Otázka se zdá být kladně zodpovězena. Nejrůznější jednání, porady, výměny názorů a diskuse ukázaly, že všichni, kdo přicházejí do styku s politickou realitou jak v oblasti praxe, tak i teorie, se shodují na potřebě vědeckého výzkumu politického života. Při nejmenším může tento výzkum položit některé nové otázky pro teorii a přinést cenné podněty pro praktickou politickou činnost.

Znovu se to ukázalo na širší poradě v ideologickém oddělení ÚV KSČ, věnované problému politické vědy a v diskusi k otázkám mezinárodních vztahů, která se konala v Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii. I když si obě tyto porady nekladly vysoký cíl rozřešit sporné problémy, staly se nepochybně významným přínosem k ujasnění některých otázek, jejichž definitivní řešení je nezbytně úkolem dlouhodobým.

Na diskusi v ÚMPE se jasně projevil, že bude třeba oddělit dvě otázky: jednu, zabývající se problémem výzkumu mezinárodních vztahů a s tím spojenými problémy zařazení tohoto výzkumu do dnešního systému řízení a třídění věd, a druhou, věnovanou širší problematice politické vědy, nazývané stále častěji politologií.*]

Zdá se, že je dnes shoda v tom, že předmětem výzkumu mezinárodních vztahů jsou problémy, zasahující jak do oblastí politické, tak i hospodářské, kulturní, vojenské, ideologické. Z tohoto hlediska je třeba vidět předmět výzkumu mezinárodních vztahů jako problematiku velmi různorodou, vyžadující přístup z hlediska různých vědních oborů a kladoucí na výzkum mimořádné nároky.

Ukazuje se, že výzkum mezinárodních vztahů bude pro svou náročnost vyžadovat co nekomplexnější přístup k řešení jednotlivých otázek, což při nejmenším pro první období bude více než v jiných oblastech vyžadovat týmový způsob výzkumu. Spolupráce ekonomů, právníků, filosofů a — jistě i politologů (možno-li již dnes použít tohoto termínu) — vyžadují složité otázky soudobého vývoje, jejichž správné řešení může rychle přinést jen společné hledání odborníků nejrůznějších oblastí.

Vezmeme-li jediný příklad z významných a naléhavých otázek soudobé praxe i teorie, jakým je proces západoevropské integrace, vynikne mimořádná naléhavost jak týmového, tak i různoborového výzkumu. Jestliže současná realita je především hospodářského charakteru, pak již řada otázek ukázala, že tyto problémy nelze oddělit od otázek politických. Nikdo nepochybuje ani v nejmenším, že odmítnutí vstupu Velké Británie do EHS vyplývalo stejně, možná i více z pohnutek politických, než z hledisek čistě hospodářských. I současné obtíže v oblasti zemědělského trhu mají své pozadí a politický podtext, nemluvě již o obtížích při realizaci plánu na splnění některých integračních institucí.

Avšak ekonom i politolog narazí velmi rychle na otázky, které jen velmi těžko vyřeší bez spolupráce právníka. A tu se hned objevuje otázka specializace

*) Prozatímní pracovní termín.

totoho právníka, neboť sama smlouva EHS je nejen mezinárodní dohodou, spadající svým charakterem do oblasti mezinárodního práva, ale podle názoru některých propagátorů integrace je zároveň i jakousi první, předběžnou ústavou „sjednocené Evropy“ a je proto třeba ji hodnotit i z hlediska ústavního a státního práva, nehledě již na otázky hospodářské, kterým pochopitelně věnuje nemalou pozornost.

A francouzské presidentské volby koncem r. 1965 jasně ukázaly, že i v oblasti ideologické je již nalahavě třeba se zabývat evropskou problematikou. Nepochybně mnoho pozorovatelů francouzských voleb nepředpokládalo, že by otázky Evropy mohly hrát ve volebních programech tak významnou roli. Za svůj mimořádný úspěch v prvním kole voleb Lecanuet nepochybně vděčí, mezi jiným, i výrazně jednoznačnému stanovisku v evropských problémech. A konečně také podpora, kterou nepřímou Lecanuet poskytl v druhém kole Mitterandovi, vyplývala především ze značně podobného stanoviska obou kandidátů k těmto otázkám.

Jen naznačení několika aspektů této složité problematiky ukazuje, že její plné pochopení a zhodnocení vyžaduje těsné spolupráce jak odborníků, zabývajících se politickými a hospodářskými problémy, tak i těch, kdo studují aspekty právní, kulturní, ideologické, sociálně psychologické a jiné. Jen komplexní pohled a výzkum může správně odpovědět na soubor otázek, jež před naší praxí i teorií staví západoevropská integrace.

A není sporu o tom, že podobných příkladů, někdy snad méně jednoznačných a přesvědčivých, by bylo možno v mezinárodních vztazích objevit mnoho.

Ukazuje se tedy, že výzkum mezinárodních vztahů je multidisciplinární, tj. vyžaduje spolupráce odborníků různých vědních oborů. Jednotlivé aspekty mezinárodních vztahů mohou pochopitelně zkoumat i odborníci, zabývající se jednotlivými vědami: ekonom může zkoumat hospodářské mezinárodní vztahy, právník se může zabývat právními aspekty mezinárodních vztahů, filosof a psycholog se může věnovat ideologickým a teoretickým aspektům mezinárodních vztahů atd. Otevřenou však zůstává otázka výzkumu politických aspektů. A zde právě výzkum mezinárodních vztahů těsně navazuje na druhou otázku, týkající se politické vědy neboli politologie jako samostatného vědního oboru.

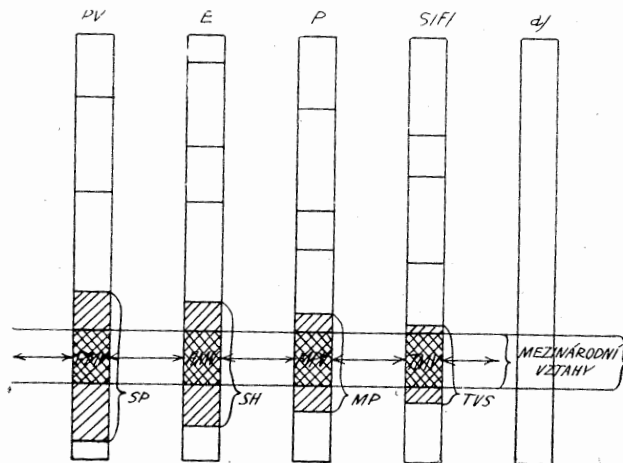
Je však třeba hned podotknout, že obě otázky nelze nejen směřovat, ale ani je zkoumat ze stejných hledisek. Problematiku mezinárodních vztahů spojuje společný předmět, avšak jejich výzkum zasahuje nesporně do různých vědních oborů. Politologie naproti tomu usiluje o to stát se vedle ostatních společenských věd samostatným nástrojem k řešení a zkoumání složitých jevů dnešní společnosti.

Jistou komplikací zde někdy působí to, že velmi často jsou v literatuře mezinárodní vztahy chápány dvojnásobem. Na jedné straně komplexně tak, jak o tom hovoří tento článek, na druhé straně však se chápou v užším smyslu slova jen jako mezinárodní politické vztahy, kde potom není zvláštních složitostí při charakterizování jejich vztahu k politologii.

Přijmeme-li však komplexnost mezinárodních vztahů, a pro toto pojetí mluví jak zkušenosti výzkumu, tak i výuky, ukáže se nám potřeba charakterizovat vztah mezinárodních vztahů k politologii a k ostatním společenským vědám. Není sporu o tom, že snad ve všech společenských vědách je jejich určitá část věnována otázkám mezinárodním a světovým, ať již jde o problémy světové politiky, světového hospodářství, mezinárodního práva aj. A právě do těchto úseků spadá i výzkum příslušné části mezinárodních vztahů: politické mezinárodní vztahy do světové politiky, hospodářské mezinárodní vztahy do světového hospodářství, mezinárodní právní vztahy do mezinárodního práva ap. Teorie mezinárodních vztahů je pak součástí širších teorií vývoje společnosti v rámci sociologie nebo filosofie.

Současně však vyplývá, že světová politika je širší než politické mezinárodní vztahy, že světové hospodářství se zabývá kromě hospodářských mezinárodních

vztahů ještě další problematikou a že mezinárodní právní vztahy jsou jen částí mezinárodního práva. Na druhé straně existuje velmi úzké sepětí a návaznost mezi politickými, hospodářskými, právními a jinými aspekty mezinárodních vztahů, které jsou v tomto komplexním pojetí širší než jednotlivé aspekty věd, zabývající se mezinárodní a světovou problematikou. Snad nejnázorněji může poměrně složité vztahy ujasnit grafické znázornění:

Jednotlivé vědy (dělí se na jednotlivé vědní obory):

PV = politologie
 E = ekonomie
 P = právo
 F = filosofie
 S = sociologie
 aj.

SP = světová politika
 SH = světové hospodářství
 MP = mezinárodní právo
 TVS = teorie vývoje společnosti

Mezinárodní vztahy (MV - na grafu vyznačeno mřížkováním šrafovaním v tomto pořadí):

PMV = politické
 HMV = hospodářské
 MPV = právní
 TMV = teorie

Tímto charakterizováním mezinárodních vztahů jako multidisciplinárního vědního oboru, je, samozřejmě jen s relativní přesností, vymezeno postavení mezinárodních vztahů. Nijak tím není řešena druhá otázka, zabývající se postavením a uznáním politologie.

Vysvětlení, že moderní marxistická klasifikace věd není dosud zpracována, neodstraňuje společenskou naléhavost výzkumu politických otázek, které nabývají v moderní společnosti stále většího významu. V socialistických zemích se tato potřeba projevuje stále intenzivnějším hledáním modelu politiky za socialismu, s nímž je nerozlučně spojena otázka socialistické demokracie. Také v rozvojových zemích se intenzivně hledají takové formy vlády, které by nejlépe odpovídaly daným podmínkám. Problém národně demokratického státu zdaleka není jen otázkou ústavní, ale vzhledem k perspektivám jeho dalšího vývoje především otázkou politickou, kterou je nutno velmi pečlivě a všestranně zkoumat. Ani vyspělé kapitalistické státy nezůstávají pozadu v hledání nejvhodnějších metod působení na nejširší veřejnost, jak výrazně ukazuje například intenzivní využívání televize ve Francii v pojetí tzv. televizní demokracie.

Jde tedy o to, že výzkum politické problematiky se jeví jako mimořádně společensky naléhavý a významný. Otázka, která se proto vnučuje, zda jsou dosavadní společenské vědy schopny postihnout tento výzkum v dostatečné míře nebo zda bude nutné vydělit zvláštní vědu — politologii, vyžaduje vcelku jednoznačné odpovědi. Dosavadní diskuse daly na tuto otázku dosti jasnou odpověď. Až na malé výjimky se velká většina účastníků vyslovila pro zvláštní výzkum politických otázek, i když zdaleka nebyl vyřešen ani název této vědy (od „politologie“ přes „politickou vědu“ a „politické vědy“ až k „teorii řízení společnosti“), ani nebyl přesně vymezen předmět, metoda práce, určen vztah k ostatním vědám ap.

Je pochopitelné, že vydělení nové vědní disciplíny je silně poznamenáno působením oněch věd, z nichž vyšli propagátoři nové disciplíny. V prvním období se novou disciplínou zabývají historici, sociologové, právníci, ekonomové a jiní a jejich profesionální specializace velmi silně ovlivňuje vytváření nové vědy.

Z dosavadních diskusí se zdá, že je vhodné shrnout problematiku, kterou se měla politologie zabývat, zhruba do čtyř okruhů otázek:

1. První okruh by se měl zabývat problémy teoretickými. Šlo by zde o otázky politických ideologií a jejich dějin, které se dosud zkoumaly okrajově ve filozofii, spadaly by sem problémy teorie politiky a samozřejmě i zásadní otázky modelu politiky za socialismu a konečně i filosofie politiky. Zde by se musel zřejmě řešit i vztah k vědeckému komunismu, tak jak se studuje a přednáší na našich vysokých školách. Marxistický přístup k výzkumu politických otázek, který byl samozřejmostí, by nutně v mnohém splýval s řadou aspektů, jimiž se zabývá i vědecký komunismus. Zdá se, že by se postupně vědecký komunismus stal z velké části nejteoretičtější součástí politologie.

2. Druhý okruh otázek by se měl zřejmě zabývat institucemi, které působí v politickém životě. Výzkum by zde těsně navazoval na práce v oblasti státu a práva, jenže politické instituce by bylo nutné zkoumat především z hlediska jejich působení, při prosazování a uplatňování politické moci. Hledisko uplatňování politické moci by zřejmě vedlo k odlišení právního výzkumu od politického. Sem by náležel i výzkum politických stran, odborů a ostatních masových organizací, které hrají jak v kapitalistickém, tak i socialistickém světě stále větší úlohu. Výzkum těchto institucí by musel být chápán jako studium faktorů, které mají velký význam pro veškerou politickou činnost.

3. Další soubor problémů se nutně váže k otázkám politické činnosti společnosti. Sem spadá většina problémů řízení v politické oblasti, kterému se v poslední době věnuje tolik pozornosti v celém světě. Vztah politické soustavy k politické aktivitě mas je jedním z mimořádně zajímavých a důležitých problémů, jimiž se v poslední době přikládá stále větší význam. Patří sem i některé problémy strategie a taktiky komunistických a dělnických stran. Nejde tu jen o otázky dobytí moci, ale především o vytvoření takové struktury a funkce nového režimu, která by vedla k mobilizaci nejširších mas a pomáhala zajišťovat jejich co největší účast na řízení a činnosti společnosti. Při tom se s naléhavostí objeví otázky spojení teorie s praxí, vztah politiky a ekonomie s právem apod. Bude nutné dále rozpracovat Leninovy poučky o tom, že politika je koncentrovaná ekonomika a že existují jisté prvenství politiky před ekonomikou. Výzkumu této relativní samostatnosti politiky je třeba věnovat zvláštní pozornost. V této oblasti se také musí především uplatnit závěr, že politika je vědou a uměním zároveň.

4. Čtvrtou oblastí, již se musí politologie zabývat, jsou otázky mezinárodní a světové. Nejvýstižněji je charakterizuje pojem světová politika, která zahrnuje jak otázky mezinárodní, tak i vlivy a působení vnitropolitických problémů jiných států na světové dění, které nutno znát jako pro zahraniční politiku, tak i pro porovnání s vlastními vnitropolitickými problémy a úkoly. Už je dávno překonána doba, kdy se myslelo, že v jiných, především v kapitalistických státech

není nic, z čeho by bylo možno se poučit. Komparativní výzkum, dosud často zavrhaný a opomíjený, opět nutně přichází ke slovu.

Pojem světová politika je výstižnější právě proto, že zahrnuje světové problémy z hlediska jejich nejrůznějších aspektů a neomezuje se jen na otázky vztahové, jimiž se mají především zabývat mezinárodní vztahy politické. Termín mezinárodní politika je dosti nepřesný, neboť již sám pojem mezinárodní je v češtině velmi úzký a je proto už v řadě vědních oborů chápán daleko širěji. Mezinárodní politika daleko méně vystihuje celosvětovost některých otázek a nezahrnuje všechny vlivy aspektů vnitropolitických a ostatních.

Také v zahraniční literatuře se postupně stále více objevuje pojem světová politika (world politics, Weltpolitik, gaullismus dokonce hovoří o „planetární“ politice), daleko přesněji korespondující s pojmem světového hospodářství, jemuž se v poslední době věnuje zvýšená pozornost ve všech zemích. Odráží to pochopitelně i spojitost ekonomiky s politikou, která je ve světových otázkách stále zřejmější.

Před politikology zabývajícími se problémy mezinárodních vztahů vyvstává v současné době řada velmi naléhavých otázek a úkolů. Na jedné straně to jsou stále důraznější požadavky praxe, která je nucena hledat správné odpovědi na mnoho problémů denního života. Problém jednoty socialistického tábora a spolupráce v rámci RVHP se už zdaleka nejeví tak jednoduchý. Také vývoj rozvojových zemí v mnohém neprobíhá tak, jak jsme si to přáli a představovali. Odlehlost problematiky těchto zemí, složitost podmínek mezinárodních i vnitřních, které určují jejich vývoj, možnosti a meze naší spolupráce a pomoci, to vše jsou složité problémy, kde by měl výzkum pomoci praxi co nejvíce.

O rozporech v imperialistickém světě se mnoho hovoří a píše, ale skutečných, hlubokých a všestranných znalostí vývoje této části světa je daleko méně, a proto i využití jejich rozporů není vždy nejefektivnější.

Se vzrůstajícím vlivem pokrokových sil na světové dění, ať již přímo socialistických zemí, národně osvobozeneckého hnutí a v neposlední řadě i dělnického hnutí, především jeho nejrevolučnější složky, vystupuje naléhavě do popředí otázka boje za jednotu mezinárodního komunistického hnutí.

Všechny tyto naléhavé otázky praxe jsou současně i otevřenými problémy pro teoretický výzkum. Rovněž v oblasti teorie zůstává nevyřešena řada problémů. Mnoho základních pojmů není dosud plně vyjasněno a charakterizováno, značná část terminologie se teprv vžívá a zavádí a to vše klade na výzkum opět nemalé nároky. Zaostání v teoretickém výzkumu v této oblasti musíme s vypětím dohánět stejně jako v jiných oblastech společenskovědného bádání.

Řada teoretických otázek v oblasti mezinárodních vztahů politických čeká na své objasnění. Chybí teoretický rozbor i tak základních otázek, jako je mezinárodní postavení a zahraniční politika jednotlivých států, jejich vzájemný vztah a působení. Dva odlišné pojmy naznačují, že jde o rozdílné otázky, a na první pohled je jasné, že u mezinárodního postavení jde především o působení vnějších faktorů, na něž má daný stát velmi omezený vliv, zatímco u zahraniční politiky jde především o činnost daného státu. Avšak ani tím ještě není celá otázka vyčerpána. Které jsou to faktory, a které z nich jsou hlavní, jež určují zahraniční politiku státu? Je možno, aby zahraniční politika se dostala do rozporu s mezinárodním postavením státu a může se tento rozpor udržet delší dobu? Jakou úlohu hraje v zahraniční politice subjektivismus ap.

Je samozřejmě, že tyto teoretické otázky je možno řešit jen v souvislosti s konkrétním výzkumem jednotlivých zemí a teprve na větším souboru konkrétního výzkumu je možno docházet k teoretickým zobecněním. Avšak to, že podobné otázky nejsou takřka zodpovězeny v oblasti teorie, značně ztěžuje konkrétní výzkum jednotlivých problémů, kde je třeba se vyrovnávat i s řadou nevyřešených otázek základních a teoretických.

Plně otevřena zůstává zatím otázka metodická. Tím, že jsme mezinárodní

vztahy politické zařadili do světové politiky, a to znamená i do politologie, se vůbec nepokročilo v oblasti metodické. Poněkud ujasněno bylo prozatím jen postavení mezinárodních politických vztahů v dosavadním, i když nedokonalém systému věd, avšak obsahově a metodicky se nic neřešilo. Ukázalo se jen, že problémy v oblasti politologie a mezinárodních politických vztahů jsou v mnohém společné a dosud zhruba stejně neřešené.

Tyto závěry ukazují na logické a organické spojení politologie s mezinárodními vztahy a vysvětluje také, proč právě z této oblasti přichází řada podnětů, vybízejících k řešení i daleko zásadnějších a širších otázek.